

УДК 2:003.26:[94:061.2]01(477.8)“1945/1954”

“ЕЗОПОВА МОВА” І ТАЙНОПИС У ДОКУМЕНТАХ ПОВОЄННОЇ ОУН-Б: НОВІ ЗНАХІДКИ

Володимир КОВАЛЬЧУК

Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України,
вул. Трьохсвятительська 4, 01001, Київ, Україна

Наявність елементів шифрування було особливістю деяких письмових джерел збройного націоналістичного підпілля ОУН-Б. Практики зашифрування чітко увиразнюються з 1945 р. й тривають майже до середини 1950-х років. “Езоповою мовою” – способом викладу думок із натяками чи недомовками – користувався як керівні кадри підпілля, так і рядові підпільники. На початку 1950-х років функціонери Закордонних частин ОУН для зв’язку із оунівцями на теренах Польщі та України почали використовувати тайнопис. Проте, співробітники радянських спецслужб навчилися розшифровувати деякі з таких документів. За станом на 1953 р. їх у різних областях України вже перехоплювали і передавали до Києва, де їх розшифровували й надсилали керівнику 4-го управління МВС на вивчення і аналіз. Стаття, яка підготована на основі джерельних матеріалів, що зберігаються в Галузевому державному архіві Служби безпеки України, окрім ознайомлення із криптографією національного Руху Опору дає змогу відтворити окремі епізоди національно-визвольної боротьби українців проти комуністичного режиму.

Ключові слова: “езопова мова”, тайнопис, ОУН-Б, Павло Судоплатов, Волинь, Василь Кук, Служба безпеки, УРСР.

Специфічною особливістю письмових джерел збройного націоналістичного підпілля Організації Українських Націоналістів-бандерівців (далі – ОУН-Б) є те, що деякі з них були укладені з використанням різноманітних методик зашифрування, зокрема, й “езопової мови”. Також у низці документів, окрім власне “видимих”, доступних для прочитання частин, містилися й тайнописні “вставки”.

Проблематика вивчення документів ОУН-Б під таким кутом ще не набула належного висвітлення ні в українській, ні у зарубіжній історіографії. Окремі аспекти лише епізодично розглядалися в працях О. Іщука та Н. Ніколаєвої¹, І. Марчука², деяких наших публікаціях³.

“Езопова мова” – це замінені в документах слова, які мають важливе, а часом і ключове значення для розуміння “стратегічних” ділянок змісту, а також словосполучень й окремих фраз, на відповідники з абсолютно іншими значеннями.

---

¹ Олександр Ішук та Наталія Ніколаєва, *Методи зашифрування кореспонденції у підпіллі ОУН і УПА та їх розшифрування органами державної безпеки УРСР в 1944–1954 рр.* (Київ: Б. м., 2006).

² Ігор Марчук, “Методика вивчення архівних джерел з історії ОУН та УПА на Волині: з досвіду дослідника,” *Архіви України* 1–2 (2004): 148–158.

³ Володимир Ковальчук, “Посилення конспірації в ОУН(Б): перехід від літерних до цифрових шифрів,” *Український визвольний рух* 19 (2004): 271–287.

Перші випадки використання у післявоєнному збройному підпіллі “езопової мови” виявлені в діловому листуванні підпільників за 1945 р. Приміром, 19 червня “Шахтар” у листі до “провідника” (так позначив адресант Василя Кука) вказав, що можливою авторкою зашифрованої кореспонденції, яку одержав із Кременеччини, є їхня спільна знайома – “ця стара жінка”⁴.

Аналогічно в листуванні “втаємничувалися” й керівники підпілля. Зокрема, у фрагменті листа за 1949 р., де писалося про передачу оунівської пропагандистської літератури для адресата, провідник ОУН-Б на Волині та Поліссі Василь Галаса фігурально назвав якогось очільника “ким слід”: “Може Ви вже дещо одержали від кого слід, але це не шкодить”⁵.

Так, провідник ОУН-Б на ПЗУЗ Микола Козак (“Вівчар”) у листі до Михайла Арсенича (кінець 1946 р.), назвав автора інструкцій щодо розгортання організаційної діяльності в Північно-східному краї “Одеса” Василя Кука “тим чоловіком, у котрого я зимував”⁶. “Той, котрий подарував олівця”⁷, – такий зворот фігурує в листі провідника Рівненського краю ОУН-Б Анатолія Маєвського (жовтень 1950 р.). При цьому, певно мався на увазі металевий олівець із одним чи кількома грифелями – доволі коштовна, як на ті часи, річ. Згадки про чоловіка, який презентував олівець, продовжилися в кореспонденціях Маєвського за 1951 р. Приміром, ведучи мову про адресу місця для зв’язку, на якому мав залишити для працівника СБ Богдана Кузьми нову кореспонденцію (“пошту 6/50”), автор зауважує: “то знає також той, хто подарував мені олівця”⁸. У тому ж документі провідник Рівненської округи ОУН-Б Анатолій Маєвський згадує цю особу в парі з іншою: “Той, котрий приходив до мене від того, котрий мені подарував карандаш, розповідав, що очікує вас і надіявся, що ви прийдете до того, хто подарував мені карандаш”⁹. А от чоловіка, котрий передав зв’язок до якогось підпільника в терені по-сусідству, у липні 1951 р. А. Маєвський назвав так: “той, котрий зіставив у мене на продаж свій плащ (з тим, у котрого я купив палатку собі)”¹⁰.

“...Та особа, котра до нього вже ходила, так як він вже її знає, а це всю справу дуже спростить”¹¹, – так конспіративно описав оунівський графік Ніл Хасевич (“8510”) посередника, що допомагав йому листуватися з художником-декоратором Луцького обласного театру Юрієм Мицем (“Скорупським”). Зберігачів свого архіву з портретами деяких членів ОУН-Б і УПА на Деражненщині Н. Хасевич “замаскував” не менш філігранно: “...цей архів

⁴ *Літопис УПА. Нова серія* (Київ, Торонто: Літопис УПА, 2011), т. 16, 147.

⁵ Там само, 167.

⁶ Там само, 435.

⁷ Там само, 575.

⁸ Там само, 580.

⁹ Там само, 578.

¹⁰ Там само, 579.

знаходиться у тих сусідів з П. або Б., у котрих у хаті є троє мужчин і один із них був заарештований за кабана, той чоловік, котрий до мене приходив”¹².

На початку 1950 р. схожим чином експериментував провідник Рівненського надрайону Василь Троцюк (“Ай”). Зокрема, він писав, що дві з шести копій свого суспільно-політичного огляду адресував “тому другу, до котрого йду”¹³. Також він “замаскував” не лише прізвище чи псевдонім цієї людини, але й якусь річ, що її мав надіслати “зверхник” для “Сл[юсаря]”: “Той друг (Сл.) казав, щоб Ви надіслали для нього те, що у Вас є з того, що повинен надіслати Назар (якесь старе)”¹⁴.

Часто схожим чином зашифровувалися ділянки й у листах провідника Луцького терену Північно-західного краю Олександра Савири (“Осики”). Приміром, на початку 1951 р., у кореспонденції до охоронця Івана Троцюка (“Адама”) він назвався не своїм справжнім іменем чи псевдонімом, а як “той, котрий був у Вас на ганку тоді, коли Вас К. поранив у мізинець на носі”¹⁵. Далі він практику вживання таких словесних конструкцій продовжив. У серпні 1951 р., у листі до Головнокомандувача УПА В. Кука, поцікавився особою спільного знайомого різьб’яра, чи це випадково не той чоловік, що влітку “мав прибути іншою дорогою”. Далі запитав про іншого “бойовика”: “Як справа остаточно з тим боєвиком, що ще втोरік обіцяв прислати п. д. К-нь, а від весни лагодить її д. В.?”¹⁶.

У багатьох оунівських документах прослідковується заміна назв низки поселень, топонімів, умовних місць зустрічей, інших географічних об’єктів на слова із відмінними значеннями. Так, село Бишки на Тернопільщині у листі В. Кука до одного з референтів ОУН-Б на Волині та Поліссі Ярослава Дударя (“Архипа”) від 18 вересня фігурує як місце, де “...ви потратили коні”¹⁷.

За допомогою подібного звороту (“те саме місце, де я з Вами бачився останьо на кемпі”¹⁸) 4 липня 1949 р. повідомив свій зв’язковий майбутнє місце зустрічі провідник О. Савири.

У 1951 р. про місцезнаходження дому, який провідник А. Маєвський “забронював” у цуманських лісах Рівненщини для кореспонденцій від колеги-есбіста Богдана Кузьми, він йому пояснив наступним чином: “ту хату, яку перебрав Б. тоді, як “гостював” у мене. Контролюватися та хата буде раз на місяць... Зв’язок через того, до котрого Ви мали зголоситися, по кличці з газети

¹¹ *Літопис УПА. Нова серія* (Київ, Торонто: Літопис УПА, 2011), т. 16, 688.

¹² Там само, 685.

¹³ Там само, 662.

¹⁴ Там само, 662.

¹⁵ Там само, 622.

¹⁶ Там само, 632–633.

¹⁷ Там само, 232.

¹⁸ Там само, 607.

“Ес...”¹⁹. Схожим чином А. Маєвський охарактеризував пункт зустрічі із провідником Подільського краю ОУН-Б Іваном Прокопишиним (“МН”): “Те місце, де в той час, коли Ви приходили на мою територію, я надсилав за Вами людей, тобто те місце, де Ви чекали і того місця прийшли до мене”²⁰.

Бувало й таке, що в одному й тому саме листі “езопова мова” використовувалася кілька разів. Непересічним майстром використання таких словесних конструкцій був провідник А. Маєвський. Так, місце колишньої зустрічі з колегою Юрієм Беднарчиком (“Слюсарем”), яке мав на увазі, але не називав у листі до нього у квітні 1949 р., позначив трьома способами: “там, де варили чай і нам коптило”, “той, у котрого ми варили чай і нам коптило”, “того, в котрого ми гостювали і варили чай, а нам коптило”²¹.

За аналогією, посередник епістолярного діалогу, який наприкінці 1940-х років вівся між Рівненським крайовим проводом і бунтівниками-“далеківцями”, проходить у листі А. Маєвського за жовтень 1949 р., як “той друг” (щонайменше п’ять разів). Також А. Маєвський дав вказівку “Слюсарові” повторно виготовити звіти за квітень, травень і червень 1949 р., які “тому другові” раніше чомусь не надійшли. Ще просив надіслати “тому другові” відповіді населення на запитання опитувальника (“Квестіонара Сх”)²². Отож, як виглядає, посада, яку займав в організації “той друг”, була значно вищою, ніж та, яку обіймав А. Маєвський. Про це можна судити і з його фрази в листі до соратника Івана Кроля (“Зінька”): “...відповідь до Вас писала особа, котра з доручення проводу ОУН обняла становище сл. п. провідника Смока, я про це писав Вам, бо той друг покликався на мене”²³. Тут, ймовірно, йдеться про провідника ОУН-Б на Волині та Поліссі В. Галасу, адже саме він зайняв місце попередника Миколи Козака (“Смока”) незабаром після його вбивства чекістами на початку лютого 1949 р.

На початку 1950-х років у системі документообігу збройного підпілля ОУН-Б починають побутовати не тільки листи, частково закодовані з використанням “езопової мови”, але й із додатковим тайнописним текстом. За даними джерел із фондів Галузевого державного архіву Служби безпеки України, тайнопис почав активно застосовуватися, зокрема, у кореспонденціях, що циркулювали між функціонером проводу ЗЧ ОУН-Б у Мюнхені Богданом Підгайним (“Аскольд”) і тодішнім збройним підпіллям ОУН-Б у Польщі.

Ініціатором використання тайнопису на такому високому організаційному рівні міг бути Б. Підгайний. Ще 8 грудня 1952 р. він попередив свого візаві в Польщі “Дона” про те, що скоро надішле йому необхідну для “процедури” доповнення листів тайнописом річ – кальку²⁴.

¹⁹ Літопис УПА. Нова серія (Київ, Торонто: Літопис УПА, 2011), т. 16, 587.

²⁰ Там само, 590.

²¹ Там само, 558–559.

²² Там само, 564, 569.

²³ Там само, 574.

²⁴ Справа-формуляр “Звено”, Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ), ф. 65, спр. С-9115, т. 10, арк. 42.

Потім тайнопис було рекомендовано застосовувати в радіограмі, яку вранці 1 лютого 1953 р. Б. Підгайний (а на думку працівників радянських спецслужб, відправником був “англійський радіорозвідцентр”²⁵) передав для одного з керівників оунівського підпілля в Польщі: “Пункти, адреси і характерні дані з України повідомляйте в листах тайнописом”²⁶. При цьому наказувалося використовувати нове чорнило, “що його одержите у вигляді кальки, на якій буде написаний текст зеленим, повторюю – зеленим чорнилом”²⁷.

Наступного дня лист, у якому говорилося про обладнання для продукування тайнопису, надійшов на адресу “Дона” від Б. Підгайного. Що прикметно, дана інформація в листі відкрито не подавалася, а містилася в тайнописній його частині. Отже, “Аскольд” повідомляв, що надіслав адресату на кореспондентський пункт “новий карбон” – тобто кальку з написаним на ній чорнилом зеленого кольору текстом. Затим йшла інструкція про те, як нею потрібно користуватися. Спершу на чистому аркуші паперу треба було чорнилом писати звичайний текст листа. Далі на нього накладається калька. Вона використовується як копірка, тобто наводяться нанесені на неї літери, а відтак формується власне тайнописний текст²⁸.

3 лютого 1953 р. той саме відправник знову нагадав “Зенону” радіограмою про потребу використання тайнопису: “Пункти й адреси [для зв’язку] в Україні повідомте нам письмово новим способом тайнопису, який надсилаю для “Дона”. Вам також надішлю, якщо підтвердите, що прийняли”²⁹.

“Надіслав Вам нове чорнило в кальці – карбон”³⁰, – наголошує останньому Б. Підгайний у радіограмі від 24 лютого 1953 р. “Повідомте, куди Вам надсилати нову кальку”³¹, – схожим чином того саме дня цікавиться він у “Дударя”.

Вірогідно, що на початку квітня “Дон” уже користувався саме цим видом написання тайнопису. Принаймні, знаємо про його лист від 4 квітня із тайнописною “вставкою”³². Вона – послання до Мирона Матвієйка (“Усміха”) – відома у перекладі російською. Звучить так (місця в квадратних дужках – нерозбірливі, відсутність україномовного оригіналу документа не дозволяє їх відтворити): “№ 1/53. 4.4.1953 года. Дорогой друг Усмих! 1. Ваше письмо от 26.2.1953 года получил, пробовал его проявить, но должно быть Вы не смазали его чем следует. 2. Переданные письма [...] чернилами, которые имеем, одинаковые. 3. Относительно связей с проводом ЗЧ, то в этом году должны [предпринять]

²⁵ Справа-формуляр “Звено”, ГДА СБУ, ф. 65, спр. С-9115, т. 10, арк. 34.

²⁶ Там само, арк. 34.

²⁷ Там само.

²⁸ Там само, арк. 50.

²⁹ Там само, арк. 42.

³⁰ Там само, арк. 49.

³¹ Там само, арк. 42.

³² Справа-формуляр “Звено”, ГДА СБУ, ф. 65, спр. С-9115, т. 9, арк. 347.

меры к приему людей. В прошлом году шли группы с почтой, но к нам не дошли и погибли. 4. Делюсь с Вами печальным известием, что посланная Вами группа провалилась на линии Карловы Вары – Хеб 4 ноября 1952 года”. 5. Дело письменной святы мы должны поставить на соответствующую высоту, чтобы о всех важных делах я мог сообщать ЗЧ. 6. Вашу почту-штафету, по поручению Аскольда, распечатал, переписал химическими чернилами и отослал на Запад. 7. Кроме связей с Вами, имеем еще связь с Дрогобычской краевой [сеткой], с Всеволодом [...]. 8. [...]. 9. Всеволод с 1951 года ни с кем не имеет связи, за исключением своего округа. 10. Кроме этого пункта, должны иметь еще мертвые. 11. Все устно переданные Богуном [информации] переслал на запад. Имеется одна неясность, касающаяся меня, – п. 4 [и] 2, следите за Вашей почтом [...], контролировать пункты [...]. 12. Зенон о связи с Вами сориентирован, [...] также к Вам. 13. Следите за следующими моими письмами на адресах, которые дали [...] и Богун. 14. Прошу информировать меня о ходе Ваших дел [...] присылайте побольше [э]сбистских материалов и литературы, особенно [...] провода на У[краинских] З[емлях]. Пересылайте листовки, чтобы я мог посылать их дальше. 15. Выражаю Вам полную преданность всех членов организации и свою личную для великого дела и желаем Вам и проводу на УЗ много счастья и успехов в дальнейшей борьбе. Сердечно поздравляю. Слава Украине! Дон”³³.

Відповідь на цей лист, яку 2 травня 1953 р. підготував Мирон Матвієйко, також була з тайнописом. Як це часто практикувалося, тайнописний текст знаходився точно перпендикулярно до частково закодованого тексту. Так само тайнопис, за взірцем попередніх практик, було виконано друкованими літерами. Щоправда, букви вийшли більшими, ніж у листі “Дона”, так само, як і відстані між рядками тайнопису. Відтак, цей лист “умістився” не на одному аркуші, а на двох.

Крім “калькового” тайнопису, в системі діловодства збройного підпілля ОУН–Б застосовувалися й інші його різновиди. Приміром – зв’язковий закордонного центру ОУН у Мюнхені Михайло Шпонтак (“Каліка”) обіцяв писати в міжрядді листів до “Прута” (легендований УМДБ Чернівецької області як оунівець із Закарпаття) таємні відомості молоком чи соком цибулі³⁴. Також практикувався тайнопис із використанням симпатичних чорнил. На це, приміром, вказує фраза “п’ю пігулки від головного болу”³⁵, вжита в тайнописній частині листа “Дона” до М. Матвієйка від 4 квітня 1953 р. Її переклад такий: “використовую симпатичні чорнила”³⁶.

³³ Справа-формуляр “Звено”, ГДА СБУ, ф. 65, спр. С-9115, т. 9, арк. 332–333.

³⁴ Контрольно-наглядова справа № 7 з матеріалами щодо керівництва та контролю за агентурно-оперативною діяльністю УКДБ Закарпатської обл., ГДА СБУ, ф. 2 (4 упр.), оп. 7 (1957), т. 1, арк. 154.

³⁵ Справа-формуляр “Звено”, ГДА СБУ, ф. 65, спр. С-9115, т. 9, арк. 335.

³⁶ Там само, арк. 330.

До речі, на початку 1950-х років листи з елементами тайнопису часто-густо надсилалися звичайною поштою на адреси людей, які навіть могли не здогадуватися про те, хто справжній адресат. Так, на конверті, в який був вкладений лист “Дона” до М. Матвієйка від 4 квітня 1953 р., вказана адреса цивільної мешканки одного з галицьких сіл: Львівська область, Городокський район, с. Любень-Малий, Колоді Анастасії Григорівні³⁷.

Варто зазначити, що різноманітні прийоми зашифрування окремих місць чи всього тексту документів були добре відомі й для тих чинників, із якими УПА та підпілля ОУН(б) вело боротьбу, зокрема спецслужб СРСР, УРСР та Польщі.

“Сліди” цього, приміром, можна виявити, ознайомившись із документом НКДБ УРСР, який з’явився у серпні 1945 р. У джерелі узгоджуються дії агента Людмили Фої після того, як вона повторно приїде до міста Луцьк. Тоді жінка мала написати листа з використанням “езопової мови” й відправити його поштою за домашньою адресою. “Якщо все буде гаразд – на десятій стрічці написати що-небудь про пташок, а якщо будемо мати затримку – про ягоди. Коли ж повний провал – писати про погоду”³⁸, – роз’яснив Фої деталі чекіст. Після відправлення цього листа він мав би бути перехоплений, аби чекісти змогли розшифрувати відповідні “езопівські” фрази.

У першій половині 1950-х років працівники радянських спецслужб уже досить детально знали характерні особливості мікросвіту документів збройного підпілля ОУН(Б) (почерки, стилістика, фразеологія тощо), про що свідчить їхня інтенсивна тодішня переписка. Зокрема, чекісти вміли не лише розшифровувати повстанські листи, але й виявляти в них тайнопис. Це чітко видно з перебігу початкового етапу радіогри “Звено” із провідними оунівськими центрами (ЗЧ ОУН, ЗП УГВР) за кордоном. Наприклад, виконувач обов’язків начальника 1-го управління МВС УРСР, генерал-майор Михайло Поперека у березні-квітні 1953 р. знав, що з-за кордону оунівцям надходять пропозиції про писання листів із тайнописом, а також те, що такі рекомендувалося відправляти за умовними адресами в Німеччині та Америці³⁹.

Навесні 1953 р. на території України такі листи підпілля перехоплювали відділи “В” обласних управлінь МВС⁴⁰. Далі ці документи надсилали до центрального апарату МВС УРСР, де в них виявляли тайнопис, а відтак їх фотографував відповідальний працівник – підполковник Бутенко⁴¹. Затим розшифрований тайнописний варіант того чи іншого листа оперативно надсилався в четверте управління МВС СРСР – Павлу Судоплатову⁴².

³⁷ Справа-формуляр “Звено”, ГДА СБУ, ф. 65, спр. С-9115, т. 9, арк. 347.

³⁸ *Літопис УПА. Нова серія* (Київ, Торонто: Літопис УПА, 2011), т. 18, 490.

³⁹ Справа-формуляр “Звено”, ГДА СБУ, ф. 65, спр. С-9115, т. 9, арк. 339.

⁴⁰ Там само, арк. 347.

⁴¹ Там само, арк. 346.

⁴² Там само, арк. 347.

Звісно, працівникам радянських спецслужб не завжди вдавалося розшифрувати всі ділянки тайнописних “включень”. Серед основних причин – незадовільний фізичний стан перехопленого документа, помилки впродовж власне процесу розшифрування тайнопису. Наприклад, у радянській розшифровці тайнопису листа “Дона” до М. Матвієйка (від 4 квітня 1953 р.) таких місць є щонайменше дев’ять⁴³.

У деяких документах чекісти не змогли розшифрувати взагалі нічого. Приміром, на початку січня 1953 р. заступник начальника УМДБ Ростовської області Какучай поскаржився начальнику 2-го управління МДБ УРСР на нерозбірливий зашифрований текст, виявлений у нотатнику якогось Юрія Штефанця під час негласного обшуку в його помешканні. “Оскільки записи нами не розшифровані і впродовж розроблення українських націоналістів зустрічаються вперше, просимо Вас дати вказівку на їхнє скурпульозне вивчення з метою виявлення у них шифру, а також нас зорієнтувати в тому, чи маєте які-небудь відомості про застосування націоналістичним підпіллям зашифрованих записів”⁴⁴. У відповіді на це звернення значилося: “Надіслані Вами записи... розшифрувати не можемо через відсутність для цього необхідної кількості матеріалів. Принагідно повідомляю, що учасники оунівського підпілля, з метою конспірації, часто зашифровують своє листування, в кожному випадку заздалегідь узгоджуючи ключ для його розшифрування. З цією ж метою вони використовують націоналістичну літературу та листівки, вказуючи цифрами необхідну стрічку та літеру. Однак при цьому також існує попередня домовленість між адресатами”⁴⁵.

Отже, на конкретному джерельному матеріалі доведено, що в другій половині 1940-х – першій половині 1950-х років посилювались практики “утаємничування” змісту документів у надрах збройного націоналістичного підпілля ОУН-Б, відомі ще з 1943–1944 рр. До методик зашифрування окремих слів, словосполучень, кількох речень чи абзаців, актуалізованих у останні роки радянсько-німецької війни, додається використання “езопової мови”, а від початку 1950-х – і тайнопису.

---

⁴³ Справа-формуляр “Звено”, ГДА СБУ, ф. 65, спр. С-9115, т. 9, арк. 332–333.

⁴⁴ КНС № 7 з матеріалами щодо керівництва та контролю за агентурно-оперативною діяльністю УКДБ Закарпатської обл., ГДА СБУ, ф. 2 (4 упр.), оп. 7 (1957), т. 2, арк. 111.

⁴⁵ Там само, арк. 115.

“AESOPIAN LANGUAGE” AND CRYPTOGRAPHY IN THE POST-WAR DOCUMENTS OUN–B: NEW OPENINGS

Volodymyr KOVALCHUK

M. S. Hrushevsky Institute of Ukrainian Archaeography and Source Studies
by the National Academy of Sciences of Ukraine
4 Tryokhsviatitska str., 01001, Kyiv, Ukraine

The main idea of the article is the analysis of the “Aesopian language” and cryptography in the post-war documents Organization of Ukrainian Nationalists-B.

Presence of elements of encoding was feature of some written sources of the armed nationalist underground of Organization of Ukrainian Nationalists-B. On the basis of preliminary publications of the author it is noted that this process became expressive, since 1945. It became result of sharp strengthening of secret rules in the armed underground of Organization of Ukrainian Nationalists-B that, in turn, was a peculiar reaction to activation. The documents Organization of Ukrainian Nationalists–B were frequently composed in “Aesopian language” from 1945 to the middle of the 1950th.

“Aesopian language” is communications that convey an innocent meaning to outsiders but hold a concealed meaning to informed members of a conspiracy or underground movement. For example, if Vasyl' Halasa was being discussed, the author of a letter called him either “that comrade” or “that man”. In the letter written in 1949 to Roman Shukhevych, Vasyl Halasa called the leader of PZK “Lis” Ivan Lytvynchuk (“Duboviy”) – “the one who should come to you in winte”. When Anatolii Maievs`kyi wanted to remind his addressee, Yurii Bednarchyk, of the location of his last meeting with him, he wrote: “where tea was brewed and it was smoking”.

In the early fifties in the armed underground of Organization of Ukrainian Nationalists-B there was letters not only partially ciphered with use of an “Aesopian language” but also with the elements of the cryptography. In particular, cryptography was used at correspondence between members of Organization of Ukrainian Nationalists-B in Poland and of ZCh Organization of Ukrainian Nationalists-B in Munich.

The members of the Soviet intelligence agencies didn't manage to decipher some of correspondence. In the spring of 1953 in the territory of Ukraine such letters was intercepting by the regional departments of the Ministry of Internal Affairs of USSR. Further these documents was sending to central office of the Ministry of Internal Affairs of USSR, to Pavel Sudoplatov.

Key words: “Aesopian language”, cryptography, OUN(b), P. Sudoplatov, Volyn. Cook, Security Service. URSR.

REFERENCES

- Ishchuk, Oleksandr i Nataliia Nikolaieva. *Metody Zashyfruvannia Korespondentsii u Pidpilli OUN i UPA ta YikhRozshyfruvannia Orhanamy Derzhavnoi Bezpeky URSR v 1944–1954 rr.* Kyiv: B. m., 2006. (in Ukrainian).
- Kontrolno-nahliadova sprava ¹ 7 z materialamy shchodo kerivnytstva ta kontroliu za ahenturno-operatyvnoiu diialnistiu Upravlinnia Komitetu Derzhavnoi Bezpeky Zakarpatskoi obl. Haluzevyi derzhavnyi arkhiv Sluzhby bezpeky Ukrainy (dali – HDA SBU). Fond 2 (4 upr.), seriya 7 (1957), tom 1. (in Ukrainian).
- Kontrolno-nahliadova sprava ¹ 7 z materialamy shchodo kerivnytstva ta kontroliu za ahenturno-operatyvnoiu diialnistiu Upravlinnia Komitetu Derzhavnoi Bezpeky Zakarpatskoi obl. HDA SBU. Fond 2 (4 upr.), seriya 7 (1957), tom 2. (in Ukrainian).

- Kovalchuk, Volodymyr. “Posylennia Konspiratsii v OUN(b): Perehid Vid Liternykh Do Tsyfrovykh Shyfriv.” *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh* 19 (2004): 271–287. (in Ukrainian).
- Litopys UPA. Nova Seriiia*. Kyiv, Toronto: Litopys UPA, 2011, t. 16 (in Ukrainian).
- Litopys UPA. Nova seriiia*. Kyiv, Toronto: Litopys UPA, 2011, t. 18 (in Ukrainian).
- Marchuk, Ihor. “Metodyka Vyvchennia Arkhivnykh Dzherel z Istorii OUN ta UPA na Volyni: z Dosvidu Doslidnyka.” *Arkhivy Ukrainy* 1–2 (2004): 148–158. (in Ukrainian).
- The Case-formuliar “Zveno”. HDA SBU. Fond 65, sprava S-9115, tom 9. (in Ukrainian).
- The Case-formuliar “Zveno”. HDA SBU. Fond 65, sprava S-9115, tom 10. (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редколегії: 15 вересня 2017 р.

Прийнята до друку: 19 грудня 2017 р.